

Интервю с проф. Николай Василев

- Това, което правим, е един проект към Културния център, който условно сме нарекли "Университетската култура на прехода" във връзка със 125-годишнината на университета. Събираме интервюта от различни поколения университетски хора, които са участвали във формални и неформални кръгове в периода от началото на 80-те до 90-те, въобще – които са подготвяли и които са свидетели на случването на прехода.

- В историята на университета не трябва да пропускаме едно събитие, което много хора, не знам по какви причини, вероятно лични, се опитват да загърбят и да забравят. Макар че историците го знаят, говорил съм с Иван Илчев, но не го проучват. Това е партийната конференция на университета 87-а година, когато бяха изхвърлени четиримата професори. Случаят с четиримата професори е много важен, ще ви кажа защо. Два пъти университетът открито е излизал на бунт. Единият път, когато освирка Фердинанд, другият път – когато освирка Тодор Живков в 272-а аудитория. Това са двата върха на университетската съпротива и някой просто има изгода да прикрива втория, просто защото не е участвал там. Ще ви кажа само, съвсем накратко, какво беше важно, понеже говорим за развитието на тези неща. Така, нещо като вътрешна съпротива имаше, разбира се, някакви зародиши на дисидентско движение имаше. Някои смятат, че не е имало. Е, сега, не можем да се мерим със Сахаров и Солженицин, с огромната интелектуална общност в Русия, но дисидентство си имаше. Разбира се, то беше индивидуално в самото начало – 50-те-60-те години, това бяха Блага, Радой, Жельо. Имали сме дисиденти. Организираното дисидентско движение започна малко по-късно. И не беше толкова силно, колкото руското, това обаче не означава, че не сме имали. Не трябва да пренебрегваме собствената си история. Хората се заблуждават, че първата организирана съпротива на интелектуалците или, да кажем, несъгласие, по-меко да го кажем, с режима на Тодор Живков, е била през 88-а година, пролетта – създаването на Русенския комитет за екологическа защита на Русе, филмът "Дишай" и т.н. И това е било първото, а всъщност първото беше предишната година, 18 ноември, в 272-а на Софийския университет. Разбира се, партийната организация на Софийския университет беше едно от най-стабилните

интелектуални ядра на България, тук бяха големите интелектуалци на България и това беше много важна партийна организация. Много хора се изказаха критично, не само четиримата. Аз и Васил Иванов бяхме философи, той говори за Тодор Живков, но той говори от позицията... Той е бил секретар на Вълко Червенков. Той говори от догматичната позиция на Вълко Червенков срещу тази линия на Тодор Живков. Аз говорих срещу Тодор Живков от гледната точка просто на демокрацията. И другите двама от четиримата професори бяха Кольо Попов и Недялко Велев – икономисти, които направиха много сериозна критика на икономическата политика на социализма. Много сериозна. И имаше и други, които се изказаха критично, но тези четиримата бяха най-остри и бяха подхванати моментално, за едно денонощие бяха изключени от БКП и изхвърлени от университета. Абсолютно незаконно, разбира се, и т.н. Като имате предвид, че Тодор Живков не оставаше човек на улицата. Той беше хитър. Едновременно с уволнението ни от университета, ни беше предложено друго работно място. Той не изхвърля така. Така че, аз не дойдох да си получа заповедта за уволнение, та ми я донесоха с куриер вкъщи – заедно с нов трудов договор, подписан от Ангел БалеВСки, от председателя на голямото равнище, председателя на БАН. На мен ми осигуряваха работа във Философския институт, да отида там със същата заплата, същите степени, същите звания, всичко същото. Всичко го запазват, само да не съм при студентите. Там да ме мушнат, като мишка, да си пиша нещо, да не развалям студентите, защото нямаха бучиниш, да ми джиросат някаква чаша като на Сократ, че развращавам студентите. Не са те тези, които ще кажат къде да работя. Аз съм работил само в Софийския университет и само там ще работя. И отказах да отида във Философския институт. Останалите трима, те бяха по-възрастни и си приеха назначението. Те и тримата бяха пратени в един институт, имаше, за усъвършенстване на учители (на 4-ти километър) и някъде година-две след това бяха пенсионирани, защото те бяха доста на възраст, аз бях по-млад. Това беше първият случай и ще ви обясня защо БКП се стреснаха страшно много. Веднага взеха мерки, сурови наказания тука, стегнаха университета. Защо? Не защото четирима души са били критични, а заради реакцията на аудиторията. Тя наброяваше петстотин души – партийната организация на Софийския университет, интелектуалната общност на България – реагираха на нашите изказвания със смях, с ръкопляскания, с овации, с всичко. Фактически, партийната организация на Софийския университет първа в историята на

България демонстрира, да го кажем и по-меко, не съпротива, а несъгласие с режима. Това е първата организирана проява, а не Русенският комитет – и това трябва да се знае, това е гордост за университета.

- А това беше събрание на партийната организация?

- Годишно отчетно-изборно събрание и им разплакахме майката. Аз останах без работа, стоях без работа година и нещо. Организирах тогава... и това е важно да се знае, организирах международен бойкот. Изпратих писма на "великолепната седморка". Тогава си действаха подмолни канали. Тогава имаше така наречената "великолепна седморка". В нея влизаха Наом Чомски, естествено, без него не може, Йоаким Израел от Лунд, Лундския университет в Швеция, Валдрих Жил, големи имена, сръбският – "Михайло Месарович ли беше... сръбски професор, който няколко години преди нас беше уволнен от Сръбския университет по същия начин. Седем души, от които шестима професори, световно известни, единият от които вице-президент на организацията Хелзинки Уотч, тогава нейната централа беше в Кьолн. Писах писма до седмината, те като се развратяха, организираха международен юмрук. България беше засипана – Ректорът на университета и Тодор Живков в ЦК, засипани с възмутени писма, както и да е. И това може да се проследи. И това е нещо, което трябва да се знае за университета. Не може в историята на университета да се пренебрегва. Тогава цялата партийна организация на университета скочи срещу режима. Това беше. Те после дълго време разнасяха касети, аудиозаписи, поне части от изказванията и се радваха хората.

- Аз исках да попитам цялата тази атмосфера в каква степен беше повлияна от перестройката?

- За нас много отдавна беше ясно, че перестройката е преструвка, така че ние не сме, включително и след това Клубът за подкрепа на гласността и преустройството и всички тогавашни дисиденти, не сме работили за социализъм с човешко лице, работили сме за демокрация, за политически плурализъм, пазарно стопанство. Това са неща, които не са съществени за социализма, какъвто и да е, с каквото и лице да е. Работили сме за друга

обществена система.

- Ще ви върна назад във времето, защото ми е интересен и вашият личен опит. Защото едва ли това е първото такова събитие във вашия живот...

- В моя живот е пълно с такива събития.

- Затова искам да стигнем до тях по някакъв начин, затова ще започна отрано - дали в гимназията, в последните класове – създадохте ли някакви неформални групи, какво ви вълнуваше тогава, какви автори четяхте?

- В гимназията и преди това в прогимназията и изобщо откакто чета, аз чета от петгодишна възраст, мога да кажа от една страна, че съм бил един от всеядните читатели. Четях всичко. Библиотеката на Кирил Василев, на баща ми, беше над 25 000 тома. Разбира се, не цялата научна литература, но цялата художествена литература, всички класици – от кора до кора. Примерно, спомням си, Тургенев – десет тома, Максим Горки имаше 32 тома с меки корици. Първи том – хоп, втори, четвърти, всички четях, Мопасан – всичко. А на петгодишна възраст, когато съм бил, баща ми в неговия дневник е записал, че вече съм бил прочел 20 книги, между които не само за Кума Лиса и Кумчо Вълчо, но и сериозните приказки на братя Грим, които не са съвсем, нали, за четири-пет годишно дете. Та после – през Кирил Василев, те си имаха някакви канали, мрежи, общуваха си - минаваше почти цялата дисидентска литература – чел съм и Милован Джилас – „Новата класа”, и Солженицин, и писмата на Павел Медведев, всичките истории за Сталин. Всичко, което достигаше до България като дисидентска литература, прочел съм го. Четях много английски книги, там прочетох на английски много от английските класици – много преди да ги прочета на български и много преди да вляза в английската гимназия, тъй като години преди това нашите ме бяха дали на частен учител по английски. Сега, неформални такива групи, не знам, не сме правели нещо специално, в смисъл като някаква социална активност. Ние бяхме социално критични, но неформални групи с такава насоченост – не. Но ние бяхме четворка, четирима приятели, които дънехме бридж на фона на първата тепсия на Бийтълс – „A Hard Day’s Night”, нощи наред, цяла нощ до сутринта. Сутринта

умиваме очите и отиваме на училище. Следобед е за лека дрямка, учене – не. Учихме през нощта. Този, който е мор, чете. Имахме стенвестник, който съвсем не беше дребен – дванайсет кадастрона излизаше, дванайсет големи кадастрона на стената, аз му бях главен редактор. Там и разкази, и стихотворения, и рисунки.

- А някой от вас четиримата публикуваше ли в "Родна реч" или "Пулс"?

- Аз съм публикувал, разбира се. В "Родна реч" – със снимка. Аз бях красавец тогава и винаги съм бил. Викам на децата: "Колкото по-старей, по хубав ставам". И те викат: "А по-умен?". "По-умен – накъде? По-умен не мога да стана". Публикувах стихотворения – до края на гимназията, поне 50-60 стихотворения. Не само в "Родна реч" – в "Средношколско знаме", в "Пулс" съм публикувал. Там по едно време върлуваше Венко Евтимов. След това в "Студентска трибуна", в "Народна младеж", в списанията "Септември", "Пламък". Публикувал съм навсякъде. Но това са стихотворенията. Иначе първата ми публицистична статия писах 69-та година, тя излезе в "Родопски устрем", понеже аз съм от Родопите, от Смолян и там ме хванаха – нещо като стаж към вестника и пишех материали там. А първата научна статия – във "Философска мисъл" – 72-а година...

- Студент?

- Не, до 71-а година бях студент. Става въпрос за сериозна статия. Иначе преди това имах в бюлетин на БФС за "Смисъла на живота". Между другото е много интересно. Оказа се, че аз написах първата си, така, малко по-сериозна статия – за смисъла на живота; оказа се, че Кирил Василев едно време също е започнал с такава статия – "За смисъла на живота". Разбира се, човек търси смисъла. Но има едно нещо, което така добре говори за моя характер, за моята социална ангажираност, пък и не само, може би за манталитета. Аз съм изхвърлян отвсякъде. Няма нещо, в което да не съм приет и да не съм изключен. Няма такова нещо. Първо, изключиха ме от гимназията, от Английската гимназия, да не разправям за какво. Това беше единайсети клас, последният клас, по средата на класа ме изхвърлиха и завърших обикновено училище, ма аз английския го бях научил вече. След това ме изхвърлиха от ИСИ – там следвах архитектура две години. Оттам ме пратиха в

казармата по силата на един анонимен донос. И аз влязох в казармата тогава, въпреки че бях студент и имах право да презапиша. Стоях в казармата, всичко, процедури, това и това. И ме изписаха. Значи, аз два пъти съм влизал в казармата и два пъти съм бил уволняван. За разлика от много днешни младежи, които никога няма да влязат в казарма и никога няма да ходят на уволнение, затова пък ще станат педерасчета.

- Според вас има полза от казармата?

- Едно време народът е казал "Жена, която не е раждала, и мъж, който не е бил в казарма...". Разбира се, не че няма изключения, но има нещо вярно в това. В казармата човек възмъжава, става малко по-сериозен, малко по-отговорен, малко по-организиран и, освен това, се увеличава самочувствието му – на основата на разбирането му, че той може много повече от това, което си е мислел, че може. Аз ще ви дам най-елементарен пример. Примерно, влизаш в казармата и има там едно изпитание – "двестаметрова полоса" се нарича, която тръгваш тичаш, минаваш първо вървиш покрай едни телени заграждения, после прескачаш един ров, който е три метра, след това минаваш през лабиринт и една дървена стена, която трябва да прескочиш, прескачаш я и накрая стреляш. Това трябва да бъде изминато за някакви 15-16 секунди. Хората от моя взвод, го взимаха с цялото снаряжение, с автомати, с всичко. Аз не с автомат, с лека картечница съм го взимал, която е двойно по-тежка, с торбите, с пълнители, с противогазите. Виках: "Не, не, тая работа не може да стане. Не мога да го направя". Един месец викам "Не мога", втория месец викам "Не мога", третия месец го правя. Виждаш, че фактически в теб има много повече сила и издръжливост и преставаш да хленчиш и да се оплакваш. Няма "не мога", всичко може човек. Това е много важно за мъжа.

- Но нали има представа, че казармата била застой в интелектуално отношение...

- Нима човекът е само интелект? Може би има известен застой. Аз когато влязох в школата във Враца, тогава всеки ден пишех по един куплет. Така си бях решил. Всеки ден по едно куплетче. В малки тефтерчета си носех, ги пишех, после ги криех. И тогава пишех: "Тогава залезе мрачно философията /зад онзи врачански Балкан/...вкамнен профил/клатушках се

през ден пиян". Да, философията залязва, но пък други работи учиш. И това е. Изключиха ме оттам. След това в казармата бях следствен, военен съд ми готвеха. Разпитваше ме военен следовател – подполковник Братоев, аз го разплаквах всяка сутрин, защото петнайсет дни бях в най-големия студ, във февруари, в Плевен, в карцера. Карцерът имаше един дървен нар... Значи лягаш върху него, както си с дрехите с обувките, с всичко, загръщаш се с шинела, една кърпа си опъваш на лицето, защото лампата свети денонощно, там не се гаси, няма прозорци. Има решетки, но няма стъкло. Студът е вътре. Вътре е минус петнайсет градуса. Петнайсет дни. И всяка сутрин ме вика подполковник Братоев да си призная. "Признай си, защото ако нямаш самопризнания, не мога да те дам на военен съд". За отлъчване, за бягство. И аз викам: "Няма да си призная". "Ще те пратя две години да сечеш тополи в Белене". "Ами все някой трябва да сече тополи".

- Да попитам само, вие първо искахте да станете архитект?

- Майка ми искаше да стана архитект и аз, понеже рисувам... Значи рисувам, пиша стихотворения, пея хубаво – всестранно развита личност. Майка ми – мечтата й беше. И аз кандидатствах с математика и две рисунки и ме приеха. Аз между другото съм и математик. А после кандидатствах тук философия, но при мен професионалната ориентация се появи много късно. Дойдох тук да следвам философия ей така, не ми беше на сърцето. Чак в трети курс... Следвах иначе и си взимах изпитите, седнеш една нощ, научиш и си взимаш изпита. Аз и на моите студенти го казвам: "Много е лесно да се завърши философия, трудно е да станеш философ". Иначе завършването какво му е. В трети курс се заинтересувах от един проблем и започнах сам да си търся за него и да си чета и оттам вече ме овладя философията, чак тогава. След две години архитектура и три години философия, чак тогава. Но, 71-а – като завърших философия, ме извикаха тия от Държавна сигурност. И ми предложиха не агент, а да стана научен сътрудник в техния институт. Те имат институт към МВР, по психология се води.

- Защо бяхте отличник?

- Първо, те си дебнат най-добрите студенти. Освен това, аз имах много силен

идеологически гръб. Кирил Василев е партизанин, политкомисар, фамилията ми е родопски комити, изобщо зад мен стоеше човек всичко това, тоест бях човек, на който можеше да се вярва. После разбраха, че са се лъгали. И ми предложиха да бъда научен сътрудник. И ми казаха: "Ще работите по следните теми, но никой не ви пречи да работите и по лични теми, които да си ги публикувате. Ще имате звание, но няма да имате униформа. Ще си ходите цивилен. Работата в института ще ви се брой за казарма". На мен ми предстоеше да вляза в казарма – висшист, с жена и дете. Не е приятно. "Само", вика "година и половина, докато тече казармата, формално, няма да получавате заплата, но ще ви се брой..." На втората секунда ги отрязвах. Не желая, не обичам тези структури. Знам, че са полезни, знам, че една държава трябва да има и разузнаване, и държавна сигурност. Задължително. Големият проблем на демокрацията е, че разгради държавната сигурност – това е. И позволи на всички бандити безнаказано да действат, защото няма кой нито за ги следи, нито да ги хване... Знам, че са полезни. Уважавам ги, но не желая да бъда един от тях. Отказах и си отидох в казармата. В казармата – не ме дадоха на военен съд, защото не си признах. Но ме изхвърлиха в наказателните поделения – долу. След това – уволнен от университета, изключен от БКП, 92-а бях изключен от СДС, 94-а ме изхвърлиха от АСП – партията, която аз съм създал. Това е нещо, което е последователно в моята биография – да бъда изхвърлен, т.е. да съм чуждо тяло. Може би не съм на ти с дисциплината. Нещо не е наред с мен. Само от семейството не съм изхвърлен досега. Търпят ме.

- Все пак сте още в университета.

- Е, но аз се върнах насила. След като организирах тази международна кампания, те се принудиха да ме върнат. Тогава Минчо Семов беше направен ректор и му бяха дали задача да ме върне на работа. Аз бях безработен няколко месеца. И есента на 88-а ме извика тук-долу в кабинета си и вика: "Връщаме те на работа, това-онова. Аз обаче серт: "Добре, при какви условия?". Вика: "Тук ще си бъдеш в катедрата, само няма да четеш лекции". Пак, не искаха, връщат ме в университета, защото видяха, че трябва да ме върнат, но без да чета лекции. Викам: "Я, да си взема шапката и да си тръгна". "Не, чакай, ще четеш, каквото си чел". Аз ги принудих, понеже бяха притиснати до стената да ме върнат и пак се опитаха да ме изиграят. Да не бъда при студентите. Така. И ме върнаха при студентите. И това, което

няма да го кажа, защото е позорно за университета и не искам да позоря университета. 89-та година, няколко месеца преди да падне Тодор Живков, никой не е знаел, че ще пада, дойде при мен Емил Кошлуков. Намери ме в двора на университета. Сега не мога да си спомня, но май септември беше. Края на август, септември – тук се готвеше откриването на учебната година. "Доцент Василев, праща ме д-р Желев. Искам да поговорим, удобно ли е?" Отидохме пред циците да говорим. Там, отвън, въобразявайки си, че като сме отвън те не могат да подслушват. Те могат да подслушват навсякъде. И той вика: „Доцент Василев, ние няколко души смятаме да направим независимо студентско дружество - ФНС. И аз искам ви помоля да ни защитите, ако в Академичния съвет започнат репресии срещу нас, ако поискат да ни изключат." Аз тогава имах и в Академични съвет, и в университета огромен авторитет. И аз му казах следното: "Емо, ще ви защитя, нямате проблем". И така и направих. Не позволих никакви мерки да се вземат срещу тях. А малко по-късно и падна оня кретен. "Но искам да ти кажа само – първо, когато сте тръгнали да правите нещо такова, да формирате независимо студентско дружество, което е символ на някаква съпротива срещу властта, ами бъдете така добри да си поемете риска. Нали, недейте да търсите чадър. Като ще правите, правете, поемете си риска". Какво е това? Хем, хоп ще правим нещо, за което властта ще ни се разсърди, хем – някой да ни спаси. "Добре, ще ви спася, но просто не е правилно това". Страхливци няма какво да правят тук. И второ - из цял свят студентите подкрепят своите преподаватели, когато са репресирани. Докато в България преподавателите подкрепят своите студенти, няма да се оправим. И не се оправихме. Студентите не са онази социално активна маса, такава, каквато са даже в Южна Корея. Че и по-нататък събитията. От 16 000 студента в университета, някъде двеста-триста да излязат, какво е това? Това е смешно, това е жалко. Нашите студенти, пък и не само в Софийския университет, изобщо нашите студенти са пръдльовци. Това е, но няма да го кажа никъде, защото е позорно.

- Добре, във вашия курс бяхте ли социално активни?

- Не. Е, отделни личности.

- Имаше ли тогава преподаватели, които да си ви впечатлявали силно?

- Е, имахме си, разбира се. Стожерите на факултета. Добрин Спасов, Паси и Кирил Василев. Освен това имаше други много добри. Имаше... Любен Николов, лека му пръст, почина. Имаше един невероятен психолог – Иван Поспаланов, той също почина. Освен това имаше и преподаватели, които не блестяха с някаква социална ангажираност и смелост, но все пак изиграха огромна роля за въвеждането ни във философията. Аристотел Гаврилов, Пенчо Бернар Монтан.

- А да ми разкажете за *Философския салон*?

- За Философския салон ще ви кажа следното. Само да вметна тук – 71-а година беше първият им опит да ме завлекат в своите редици. 78-а година беше вторият опит да ме вербуват. 78-а година случайно успях да получа някаква възможност за четиримесечна специализация в Копенхагенския университет по проблеми на изкуството. Аз тогава работех върху проектодисертация "Съдбата на изкуството". И тогава също се опитаха да ме вербуват със следните последици. Отивам аз да си взема международния паспорт на "Георги Димитров", сега наречено на патката "Мария Луиза", която е никаква в българската история. И там беше отделът за международни паспорти. Отивам, нареждам се на опашка, там администраторката ми казва "Да, да, другарю Василев, готов ви е паспортът, само че, преди това – качете се за една консултация горе при другаря еди-кой си, на втория етаж, еди-кой си стая". Отивам. Другарят, няколко години по-възрастен от мен, така симпатичен, много възпитан и започва да ми говори как те имат страхотно доверие в мен, как като един преподавател по марксистко-ленинска философия, аз няма да се поддам, да се подведа по блестящите витрини и т.н. и казва "Много бихме се радвали, когато се върнете от Дания, да ни напишете един доклад за това какво сте правили там, какво сте чели, с кого сте се срещали, какви разговори сте имали. Има те ли там контакти с българската емиграция? Какво е настроението там? Доклад." Викам: "Аз на вас до края на живота си няма да пиша". Културно, извини се човекът: "Добре, извинявайте, другарю Василев". Добре, излизам аз от стаята, слизам долу и викам: "Те няма да ми дадат паспорт". Дадох ми го. На другия ден пътувам към летището и викам: "Те ще ме спрат на летището". Не ме спряха. Качвам се на самолета и летя за Копенхаген и викам: "Брех, мама

му стара, в България нещата се променят, започва да става по-демократично". Връщам се от Дания, 78-а година и ми заключиха границата. Забраниха ми да напускам територията на България до 89-та година. Единайсет години заключен тук. Конгресите, международните – по философия, антропология, приети доклади. Имах дори лични покани за симпозиуми в Прага, в Торонто. Там имаше една антроположка, голяма приятелка – всичко – так-так. Ужасно. Даже в страни от социалистическия лагер не ме пускаха. Никъде просто. И така ми разсипаха много научни проекти и срещи с колеги. Аз тогава си преведох няколко статии на английски, успях по канали да си ги извадя навън, да ги публикувам, но това оказа влияние върху моята научна кариера. Защото то е много важно – да поддържаш контакти, да обменяте идеи, и какво ли не. И отпечатъци, и какво ли не. Та това беше реакцията на държавна сигурност на моя отказ. И затова, когато срещна някъде по вестниците учен по онова време да е ходил повече от един път, съм абсолютно сигурен, че е писал. Защото един път може и да отидеш случайно, но вторият път няма да те пуснат ако не пишеш доклад. Както и да е. Това просто като вметка, защото две години преди да ме спрат, 76-а година се роди салонът – Философският салон. Преди това – от 74-а година съм асистент в катедрата по философия, тогава беше диалектически и исторически материализъм, и постепенно се събрахме една група – младите асистенти от катедрата – много често си общувахме, събирахме се. Даже и преди това сме се събирали, на по чашка, обсъждали сме, говорели сме си за различни проблеми и много често това сме го правели и в нас. 76-а година така пак се бяхме събрали у нас, беше октомври или ноември и тогава ни дойде идеята да го направим периодично, да се събираме в едно неформална общност, в която да обсъждаме проблеми – философски, социологически, политически, всякакви, надявайки се, че ще можем да ги обсъждаме свободно. Включително такива еретични проблеми, деликатни въпроси и т.н. Така че инициатори на Философския салон са шестимата млади тогава асистенти от катедра по философия. Това са Александър Андонов, Любен Сивилов, Иван Калчев, Димитър Иванов, Росен Стъпов, той почина, лека му пръст, той после отиде в Института по философия, и аз. Шестимата. Това сме инициаторите. Тъй като аз бях получил общинско жилище, в което живях под наем до след 10-ти ноември – широко, хубаво и с един голям хол, решихме аз да бъда домакин на този салон. И бях несменяем домакин. Философският салон фактически функционира 13 години до 89-та година. От 76-та до 89-та салонът функционираше.

Разбира се, през лятото почивахме – няколко месеца. Но да кажем, документацията в момента е в Петко Симеонов, който прави моя архив там, не мога точно някакви числа да кажа, така като изчислявам 13 години така поне 100 събирания на салона сме имали. Всеки месец по веднъж, като махнем летните – 9-10 събирания годишно. През този салон са минали в различни времена, в различни сбирки, повече от 120 колеги. Това са...Между другото младото поколение и още по-младите, почти всички са минали оттам. Философи, социолози, политолози, полит-икономисти, педагози. Всички. Имали сме и сбирки с поети. Примерно, Виктор Самуилов, този Гуляшки – Борис Гуляшки. Обсъждахме различни проблеми. Да кажа как се събирахме. Понякога сме се събирали 20-25 души в този хол, имаше хора и по пода седнали. Една малка дълга маса, една по-голяма, по рафтовете на библиотеките си слагаме пиенето. Всеки носеше по нещо. Някой донесе парче кашкавал, друг една бутилка вино, бутилка водка, пък три-четири кренвирша. Разбира се и аз давах, каквото имаше в кухнята, веднага се вадеше. Не беше богато, но колкото да дръпнем по една водка и да си говорим. Говорехме свободно, говорехме открито. И като че ли самата атмосфера предразполагаше към по-смело обсъждане на проблемите. Някак си хората загърбваха страха, макар и временно. И много от темите ни бяха опасни. Обаче трима души поне докладваха. Значи двамата ги научих по-късно. Тогава подозирах, но ги научих по-късно. А единият от тях дойде и сам си призна по онова време. Дойде при мен и си призна, че докладва, хванали са го нещо...Нали знаете как вербуват, като те хванат за нещо нередно, което си направил, изнудят те и те вербуват. И той си призна, че пише за всеки салон. Вика: "Пиша безвредни неща, опитвам се да не вредя на никого, но докладвам". За него знаех. Той беше впрочем от инициаторите. Другите двама ми бяха също известни. По-късно ги разбрах със сигурност. Това е едно. Второ, два пъти, в продължение на тези тринайсет години, чрез приятели на Кирил Василев, той имаше приятели в Държавна сигурност, стари приятели, получавах информация, предупреждение, за това, че е взето решение да бъде ликвидиран физически. Заради Философския салон. Искане да го закрия. Ако не закрия Философския салон, ще бъде ликвидиран физически. Единият път това предупреждение беше съпроводено с приятелски съвет да не правя три неща. Първо, да не прибирам след 10 ч. вкъщи сам, понеже Държавна сигурност организира такива екзекуции под формата на пьянски скандали. Минат двама-трима пияни, мушнат те с ножчето и изчезнат. Второ, да не пресичам улицата когато има автомобил, независимо на какво

разстояние е, може да е на половин километър, да изчакам да мине и тогава, и трето – да отказвам да ходя запас. Защото по време на запас, на тези учения, нали, лесно се организира инцидент. И двата пъти естествено не познаха. Не съм закрил салона и изобщо не ме е било страх да ме ликвидират. След това обаче, което показва, че в Държавна сигурност има достатъчно умни хора, решенията са били отменени. Те ако не бяха отменени, щяха да ги изпълнят. Никой не може да се спаси от Държавна сигурност. Но очевидно моята упоритост им е направила впечатление, отменили са ги. Сега, за едно от тези решения след 10-ти ноември получих и друго потвърждение, т.е. не само каналът чрез баща ми, но един колега от Философския институт, който се оказа, че е бил щатен служител, той ми каза за едно от решенията. Така че потвърди информацията. Разбираха, че е опасно, дразнеха се много, опитаха се да го ликвидира, не успяха. Но все пак изглежда са имали илюзията, че все пак са контролирали нещата, защото са имали информация. Философският салон действаше в началото, така, аматьорски. Събираме се и си обсъждаме някакъв проблем. Или няколко проблема. Това първата половин година или цяла година. После решихме да определяме за всеки следващ салон тема и авторът, който да я разработи. След още една година въведохме и писмени материали. Преди да се съберем, текстът му се ксерокопираше, то е като резюме на тезата му, за да се запознаят всички с него и да можем да го обсъдим. Много интересно беше, един от принципите, едно от условията на нашите обсъждания – забранено беше да се правят положителни изказвания. Защото ние не сме се събрали да си кажем: "Ей, колко си велик. Да, да, това е много хубаво, много ми хареса". Само критични, което беше много интересно. Разбира се, колегиално, критично беше всичко. Този архив на салона, който съм запазил, действително е много интересен. Забравил съм много неща, но ако го видите, ще видите какви проблеми са били разисквани. Аз мисля, че Философският салон изигра голяма роля за формирането на някакъв зародиш на една интелектуална общност, която обаче...Страхотна грешка направих – разпуснах го след 10-ти ноември. Викам: "Вече демокрация, вече свобода, можем да се събираме колкото си искаме, където си искаме. В Университета, в аудитории ще се събираме по къщи...За какво ни е вече това?". Сега мисля, че ако го бяхме продължили, може би щеше да бъде добре. Тринайсет години.

- А имахте ли самиздат, опитвахте ли се нещо да публикувате?

- Не, това.... публикуването изобщо беше свързано с дейността ни в Клуба; преди това срещите с Жельо, там тия неща, които пишех, ги разпространявахме апокрифно. Ксерокопия.

- А Жельо Желев идвал ли е във Философския салон?

- Жельо – не. Не е идвал. Той затова не успя да събере много акъл.

- А как човек попадаше в този салон? С покани?

- Не, не, никого не сме канили. Това се знаеше в нашата академична общност. Идваха си хората. Който иска идва, който не иска, не идва. Който се страхува не идва. По телефона, разбираше се. Всъщност ние бяхме определили ден – първият четвъртък на месеца, нещо подобно беше, беше определено, застопорено и се знаеше. И хората идваха. Хубаво беше. Неформално. Колко е хубаво да се усещаш част от такава общност. И студенти идваха. Най-активен беше Иван Кръстев. То му беше под носа. Той живееше над нас. На петия етаж и между другото беше изключително умен човек. И много интересно – той още от гимназията започна да идва при мен, да търси литература. Още от гимназията се беше ориентирал към философията и търсеше литература, давал съм му, говорели сме, обсъждали сме, идваше на салона. Той беше един човек, който, за разлика от тъпанари като мен, които се ориентираха професионално много късно, той се беше ориентирал много рано и има много силен интелект. Съжалявам, че сега като че ли, не казвам, че се продаде, но някак си сложи своето интелектуално развитие на друга плоскост. Той можеше да направи много работи. Аз и за брат си се ядосвам, Момчил, който е в Националния център по наркология и е страхотен. Тръгна с практическа наука да се занимава, със социологически изследвания, с това-онова. Той държи социологическата част на наркоманията в България. В Лисабон е техният център – какви наркотици се употребяват, колко са наркоманите в България, възрасти, всичко. Той е социолог иначе, но с това се занимава. През две седмици ходи в Лисабон, много е умен, но няма дисертация, по такава линия тръгна.

- И той ли идваше в салона?

- Брат ми идваше също, но рядко.

- А създадоха ли се силни приятелства в рамките на този салон? А какво беше мястото на жените?

- Ние, учените, бяхме унисексуално настроени. Няма жени, няма мъже, просто бяхме на колеги. Нямахме някакво специално отношение към тях. Имахме умни жени-колеги, които си участваха редовно. Освен една друга жена, домакинята, която всички много обичаха. Тя много се грижеше – за всички. И досега си я спомнят. Два часа чистене на хола – тя ги поемаше тези работи, без да каже нищо. Тя се радваше, че се събираме така. Аз ще ви кажа и каква е тайната на здравата връзка, защото хората много често се развеждат по различни причини. Ние с жена ми сме идеологически съмишленици – просто мислим по един и същ начин. Това е в основата на здравата връзка. Ето сега – декември, 45 години правим. Тя е възпитана в същото семейство, в което аз съм възпитан. Такива тъмночервени симпатяги, с железни принципи, кристално честни. И по всички въпроси сме се разбирали. Винаги е била до мен.

- А да си спомняте темите, които са предизвикали най-разгорещени дискусии?

- Там за пръв път развих тезата си за илюзорния свят на човека. Освен това, Витан беше предложил много интересна тема за кратокрацията. Имаше икономически теми, които също не биха се харесали на тогавашните полит-икономисти, защото обсъждахме и проблемите на пазарното и плановото стопанство, на частната собственост и държавната собственост. Тогавя бяхме доста заблудени, пък и сега много хора са заблудени, тъй като 92-година като министър бях в една седмица в Япония и една седмица в Китай. Това, дето го говорят, че държавата е лош стопанин, е абсолютна измислица. Ако държавата е лоша, ще е лош стопанин, ако държавата е стегната – в Китай. Тогавя, когато бяхме, трийсет процента от собствеността беше частна, което за една стагнирана комунистическа държава

е много. Това главно джоинт венчъри с американски и японски фирми. седемдесет процента държавна собственост. Абсолютно конкурентноспособна на частната. И там съм говорил с китайски шефове: "Какво си мислите? Хората знаят – ако не работят качествено, ако не са конкурентноспособни, на улицата – безработен. Какво като фалира предприятието, какво като е държавно, да не мислят, че ще ги храним". А ние тук – милиарди изляхме в пясъците на Кремиковци – Държавно предприятие, за да го спасим. Бе хвърли го като не печелят, какво е това чудо. Та държавната собственост в Китай се представя много добре на пазара. Напълно конкурентноспособна на частната. Така че, зависи си от държавата. Така че, когато започнат да ми говорят разни антикомунисти за национализацията, че било социализъм, че било комунизъм – тъпанари такива. Във Франция, пък и във всички западни държави, има отрасли, които са задължително държавна собственост. Железниците, пощите – как, това е държавна собственост. Искат да ги приватизират. Освен това, аз съм изследвал икономиката на Франция след Втората световна война – там най-ясно се отбелязват тези процеси. Когато едно частно предприятие не върви, когато върви към фалит, когато е слабо, държавата го национализира, ако е структуроопределящо, ако е важно за цялостната икономика на страната. Държавата го национализира, стабилизира го, укрепва го и го продава отново. Приватизация. Друго предприятие: слабо – национализира – приватизира. Това са нормални процеси в една икономика. Това няма нищо общо с комунизма. А има нещо общо с начина на регулиране на този пазар. Какво толкова. Когато трябва, ще национализираме, когато трябва, ще приватизираме. Тук, след 10-ти ноември, като казаха "приватизация", това и се лепна на устата, това е единственото, което смятат, че е полезно. И единственото, което правят. Правят го, за да взимат комисионните, за да слагат в джобчето.

- Като казахте, че сте разпуснали салона, имаште ли избор след 10-ти ноември да не влезете в политиката. Този въпрос го зададох и на Жельо Желев.

- Да, да. Това беше на 13-ти ноември, три дни след 10-ти ноември, тук в 63-а година се събра Клубът за подкрепа на гласността и преустройството. Тогава Жельо имаше преобладаващ авторитет. Аз също имах голям авторитет, но по-малък от неговия и двамата

се сблъскахме с различни тези. Жельо беше за политизиране на Клуба, аз бях за запазването му като място за обсъждане на проблеми, за дискусии. Защото аз си представях, че той би могъл да играе ролята на зародиш, на едно начало за формиране на силна българска интелектуална общност. На нас това в България ни липсва страшно много – интелектуалната общност. Това, което в Русия го имаха и още го имат. И според мен, неслучайно, поне от петнайсет години се опитвам да прокарам тезата за интелектуален борд. Защото имаме валутен борд, според мен трябва да имаме и интелектуален. Извинете, обаче, на кое друго място, къде днес бихте си представили, че могат един до друг да седнат тъмносинята Блага Димитрова и тъмночервеният Христо Радевски, бай Христо – да седнат и да говорят. Да седнат Стефан Продев и Данчо Василев. Да седнат Чавдар Кюранов и тъмносиният Иван Костов, примерно. Къде другаде? Клубът беше място, в което имаше всякакви – всякакви политически пристрастия, но обединени от едно – мисъл за България. Елементарно. И Жельо го разсипа. Той излезе с тезата за политизацията, аз излязох с другата теза. Той победи. И след това съм разсъждавал много, мислел съм върху този проблем. И стигнах до следното заключение. Може би не съм прав. Тактически, Жельо, може би е бил прав. За момента. За да можем чрез този клуб да овладеем хаотизираната маса на формиращата се тогава опозиция. Защото опозицията беше башибозук до башибозука. Особено на Тренчев, на моя приятел – башибозуците. Значи, една интелектуална маса, която малко да ги ориентира, да ги вкарва в коловоз. Но стратегически аз съм прав. Защото Клубът за оня период, даже не свърши пълноценно и тази работа. За оня период може би е трябвало да бъде политизиран, но ако погледнем така концептуално, стратегически, за бъдещето на България изобщо, за времето след двайсет, четирийсет години, аз бях прав. Трябваше да го запазим. И понякога си мисля просто не мога ли да възстановя този клуб. Вече съм стар и болен.

- Но след това сте се впуснали в създаването на АСП?

- АСП не беше партия. АСП беше научен кръжец. 96 процента от членовете от АСП бяха с висше образование. 50 процента от членовете на АСП бяха с научни степени и звания. То е един научен кръжец, хора – колеги, които ми вярваха от цялата страна и с които се опитвахме да направим нещо. За съжаление нашите бизнесмени, нашите мошеници

разсипаха нещата.

- А как изглеждат посетителите на Философския салон сега?

- Ами с много от тях сме си приятели. Аз досега през живота си с никого не съм развалял приятелство по политически причини. Но с мен са разваляли. Така че, някои от тези приятели не искат да ме видят по политически причини. Защото на туй отгоре, по отношение на моите политически пристрастия са абсолютно дезориентирани. Когато на власт беше Иван Костов и аз критикувах правителството на Иван Костов, старите дружки на Кирил Василев ми викаха: "Браво, браво, той е новият Георги Кирков". Когато дойде правителството на Сергей Станишев и аз критикувах правителството на Станишев, старите дружки от СДС: "Браво, а, така, този си беше син". Не могат да разберат, че нямам политически пристрастия. Просто мисля, че идиотизмът няма цвят. Няма син идиотоизъм и червен идиотизъм. Там, където има идиотизъм съм против него, независимо дали става въпрос за БКП, СДС, партията на мадридския педераст или някой друг. В началото на всяко правителство му пожелавам успех. Защото ако едно правителство успее, това ще бъде успех и за България. Когато започнат вече да правят неприемливи неща, тогава излизам срещу тях. Нищо не може да спре. Аз имам един девиз: "Нищо не може да ме уплаши и никой не може да ме купи!". И досега съм го поддържал.

- А виждате ли някаква приемственост между тогавашните протести, тогавашната критичност и сегашните протести? Защото много университетски хора излязоха на протести.

- Често ме питат по улицата, защото те ме спират на улицата, те ме познават още почти всички. Подкрепяте ли протеста? Имам приятели, които ходят. Знам и други, които не са ми симпатични, и ходят, знам и защо ходят. Значи протестите за оставка на Орешарски не подкрепям, категорично. Протест за оставка на Орешарски, Станишев, Костов, Доган, Борисов, мадридския педераст, всички, целият мръсен, гаден политически елит – да, подкрепям категорично. И понеже в този протест – той е каръшек, той е смесен. Има хора с една цел, други с друга цел. Подкрепям тези, които са най-общо казано за смяна на

политическата система. Аз съм за ликвидиране на досегашния корумпиран политически елит. Целият. Това са Авгиеви обори и трябва да се пусне реката през тях, за да бъдат разчистени. И тъй като знам, че това илюзорно, не може да стане, какво да правя? Но това е истината. Трябва да бъдат разчистени. България е просто прогизнала от корупция. Това е ужасно. Той Константин Тренчев – той на няколко пъти беше казал, че единственият политик на прехода, който остана почтен, е професор Николай Василев, което е така. Съжалявам. Мисля, че има още няколко души. Аз ще ви кажа колко е трудно човек да избегне съблазните, да не се поддаде на съблазните. Десетият ден на министерстването ми, десет дни са това, в кабинета ми влезе плик с 50 000 долара, защото това беше мизата. И пликът изхвърча, изхвърча и този, който го донесе. И повече не влезе нищо. Не съм използвал Национална служба за охрана, техните коли. Изобщо не съм използвал, карал съм си сам. Имах в министерството две служебни коли, да не помислите, че мерцедес. Две стари, очукани волги – едната черна, другата сива. Две стари волги, които бяха поразвалени вече. Аз от Хисаря, си спомням, съм се прибирал без съединител, нямах съединител и се прибрах. Сам си плащах бензина, държавата не ми е плащала бензина. Обикалях България сам, без охрана, аз бях вицепремиер, имах право на шофьор и кола – мерцедес. Няма такива работи, не съм ги ползвал. Плащах си бензина, плащал съм си кафетата и тия безплатните в Министерски съвет. Имам от бюфета фактура, мога да докажа, че съм единственият вицепремиер на България, който си е платил кафетата и соковете в кабинета. За съжаление мъчително се издържа. Това е корупция отгоре до долу.

- За да ви върна към една по-приятна тема, вие го казахте в началото отчасти, според вас има ли силна университетска култура на прехода и Философският салон изиграл ли е някаква роля за формирането на някаква интелектуална общност? Защото има мнение, че подобни форуми са били просто говорилни и несериозни неща.

- Аз вече казах – беше много приятно чувство. Чувство, че си част от една общност, която,... да, имаше нещо подобно... Която обаче се разпадна. Жалко.

- И един въпрос, който беше първи, но сега ви го задавам последен: Как бихте се представили пред абсолютно непозната аудитория, пред хора, които нямат ни най-

малко понятие за вас?

- Колкото и смешно да звучи – аз четирийсет години лекции чета и всеки път влизам с трепет. Преди това пак прехвърлям лекцията, добавям нещо, изхвърлям нещо, подготвям се, макар че от сън да ме събудят ще им кажа. Има някаква сценична треска, която обаче след първите няколко изречения успявам да овладее. И мисля, че успявам.

- Но как бихте се представили – като какъв?

- Как да им кажа кой съм?

- Да, точно така.

- Професор в университета, това е достатъчно. Освен това аз никога не казвам Софийски университет. Университета. Защото в България има един университет. Аз не знам дали знаете, но аз като министър на образованието подготвих критериите за акредитация на висшите училища и научните институти. И фактически аз създадох тази агенция, но те след мен одомашниха критериите, направиха ги съвсем меки и затуй всяка керемидка като подаде документ за атестация, получава, сега не знам, може и пари да играят. Но според тези критерии, европейски и те са средно европейски критерии, един университет на един милион население горе-долу, единственият университет в България, който отговаря на тези критерии, е Софийският, и то непълно. Някъде 85 процента, защото все пак след 10-ти ноември го понапълниха – Богословския факултет си взехме, Стопански факултет, Медицински направихме. Това вече е университет. Всичко друго е под 10 процента. И Нов Български, и Велико Търново, и Благоевград. Така че, ако говорим за университет, това е университет. Другото са институти. Аз не мога да разбера защо тия кретени, ама наистина са кретени в Народното събрание – 37-о, 38-о нарекоха всички висши училища университети. Защо? Не може да има Технически университет. Университетът идва от "универсум" – едно висше училище, което трябва да преподава и развива поне две трети от основните научни направления от световната наука. Поне две трети. Това е. А не може една наука или едно направление да бъде университет. Не може да има Химико-

технически университет, не може да има Технически университет. Аз се чудя защо онези от MIT не смята името си за позорно. Massachusetts Institute of Technology. Институт, гледай ти, а те могат да пускат спътници, нали. Не е позорно да си институт. Просто затова хората са въвели различни...Аз предлагам да има един университет, другите да бъдат институти, технически институти, да има една Академия на изкуствата. То си има – университет, институт, академия, школа, лицей. Има различни наименования за различни учебни заведения. А те – всичко – университети.

- Чудесно, значи завършихме с университета.